

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

Хоанг Тхи Кук

УДК: 301+159.95+130.2

**НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕНТАЛІТЕТ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ
СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Одеса–2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор соціологічних наук, доцент
Лісеєнко Олена Василівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
професор кафедри філософії та соціології.

Офіційні опоненти:
доктор філософських наук, доцент
Халапсіс Олексій Владиславович Національна металургійна академія України,
професор кафедри філософії;

кандидат філософських наук
Стовпець Олександр Васильович
Одеський національний морський університет
викладач кафедри цивільного і трудового права.

Захист відбудеться «___» травня 2012 року о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 74.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «___» _____ 2012 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Балащенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що сутність трансформаційних змін в сучасному суспільстві зумовлена не тільки економікою, політикою, розвитком культурних процесів, але й особливостями національного менталітету, з якими пов'язані соціальні уявлення, ціннісні орієнтації, установки, стереотипи і архетипи народу. Крім того, дослідження різних проявів духовності завжди було фундаментальною темою в філософському пізнанні, тому дослідження національного менталітету, як духовного феномену, його сутності та специфічних проявів у сучасних реаліях, є значущим, оскільки в сучасному знанні навряд чи будуть плідними змістовні характеристики явищ у цілому.

У самому базовому змісті буття української нації існують різні компоненти, смисли, цінності, архетипи, системна єдність яких поки що не знайшла цілісного наукового осмислення. Це виводить дану проблематику як соціально-значущу і актуальну. Найбільш часто застосовуються або історичні (методологія школи «Анналів»), або соціологічні методи дослідження цього феномена, які в дуже обмежених рамках можуть бути застосовані до галузі соціальної філософії. З їх допомогою не можна розкрити сутнісний смисл поняття «національний менталітет», вирішити проблему ролі національного менталітету в суспільно-історичному процесі. І, нарешті, соціально-філософське дослідження проблеми національного менталітету дозволяє також запропонувати нові концептуальні та методологічні основи в розробці національних програм як внутрішньої, так і зовнішньої політики держави. Для осмислення глибинних змін, які відбуваються в соціально-культурній системі сучасного українського суспільства, для успішного реформування всіх сфер його життєдіяльності, необхідне знання менталітету народу, його духовних, культурних, психологічних особливостей, відповідно до яких і слід приймати соціально-економічні та соціально-політичні програми розвитку країни.

Важливість, актуальність і недостатня розробленість проблеми національного менталітету зумовили необхідність зосередитися на методологічних засадах розкриття сутнісних характеристик національного

менталітету і особливостей його функціонування в умовах трансформації сучасного українського суспільства, що і визначає основне наукове завдання дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з науковою тематикою кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» та виконано в рамках науково-дослідної теми «Інноваційність у методології та технології наукового та соціального пізнання» (№ 0109U000194, затверджена на засіданні вченої ради університету, протокол № 5 від 25.12.2008 р.). Запропоноване дисертаційне дослідження стосується деяких методологічних аспектів зазначеної проблематики.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення сутнісних та структурно-функціональних характеристик національного менталітету в умовах трансформації сучасного українського суспільства.

Для досягнення вказаної мети було поставлено наступні задачі:

- уточнити соціально-філософський зміст поняття «національний менталітет»;
- проаналізувати розвиток уявлень про національний менталітет у філософському дискурсі;
- виділити основні компоненти і функції національного менталітету як соціально-культурного феномена;
- розглянути національний менталітет як спосіб національної ідентифікації народу;
- дослідити роль національного менталітету в умовах трансформації сучасного суспільства;
- виявити особливості функціонування національного менталітету на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Об'єкт дослідження – національний менталітет як фактор соціального буття.

Предмет дослідження – особливості національного менталітету в умовах трансформації сучасного українського суспільства.

Методи дослідження. Феномен національного менталітету і поставлена мета дослідження зумовили міждисциплінарний характер дослідження, так як необхідне об'єднання знань з різних наук (філософії, історії, соціології, соціальної психології, культурології) для його комплексного аналізу. Зокрема, системний підхід дав можливість розглянути феномен національного менталітету у взаємозв'язку з іншими духовними феноменами суспільного життя, виявити взаємозв'язок між розвитком національного менталітету і формами соціального життя, структурно-функціональний підхід дозволив розглянути структуру та функції національного менталітету як соціокультурного феномену; конкретно-історичний та історико-філософський підходи дали можливість проаналізувати процес становлення національного менталітету в соціальній філософії, простежити розвиток уявлень про фактори формування та розвитку національного менталітету; діалектичний метод дав можливість розглянути взаємовплив комплексу колективних соціальних установок, цінностей, повсякденного мислення і поведінки та соціальних змін в суспільстві; соціокультурний підхід дав можливість виявити ціннісні характеристики соціальних суб'єктів, що визначаються культурним довготривалим контекстом, формування і розвиток ціннісного компонента в структурі національного менталітету, ціннісну природу національного менталітету як способу національної ідентифікації, а в більш широкому контексті – брати до уваги всю складність і реалістичну різнобарвність палітри соціального життя.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що сутнісні та структурні характеристики, особливості функціонування національного менталітету в умовах трансформації сучасного українського суспільства визначені на предметному та категоріальному рівнях соціальної філософії.

Вирішення конкретних задач сприяло досягненню мети, зумовило й підтвердило наукову новизну отриманих результатів, а саме:

вперше:

– поняття «національний менталітет» розглянуто як соціо- та культурогенна детермінанта трансформаційних змін, що відбуваються в сучасному українському суспільстві;

– визначення «національного менталітету» пов'язане з іманентною етнокультурною цілісністю, котра вміщує сукупність історично сформованих установок і рис характеру народу, цінностей, стереотипів і архетипів, які мають специфіку поведінкового прояву;

уточнено:

– уявлення про основні складники національного менталітету: «архетипічний» – система архетипів і компонентів колективного несвідомого; когнітивний – образ світу і способи мислення колективного суб'єкта; ціннісно-смысловий – система цінностей, ціннісних орієнтацій, ідеалів, значень, норм; емоційний – оцінки, настрої, емоції, почуття; поведінковий – мотиви і стереотипи поведінки;

– основні функції національного менталітету – трансляючої, ціннісно-орієнтаційної, регулятивної, інтеграційної, адаптаційної, конструктивної;

отримали подальший розвиток:

– розмежування понять «національний менталітет» і «національний характер» з точки зору співвідношення структуротворчого та динамічного рівнів соціальної свідомості та національної психології;

– уявлення про фактори та передумови формування та функціонування національного менталітету, який є феноменом соціокультурного розвитку народу і на різних етапах розвитку суспільства проявляється в особливостях його національної ідентифікації.

Практичне значення отриманих результатів. Представлені в роботі характеристики, положення, висновки дозволяють більш детально визначити характерні риси та особливості функціонування національного менталітету в сучасному українському суспільстві та намітити шляхи подальших досліджень у цьому напрямку.

Результати та висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані у викладанні навчальних курсів з філософії, соціальної філософії, філософії історії, а також при підготовці навчально-методичних програм для підготовки філософів і фахівців суміжних спеціальностей.

Основні положення і висновки дисертації можуть бути використані для розробки стратегії розвитку суспільства, в роботі органів державного управління, громадянських організацій.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження та його висновки були представлені на міжнародних наукових конференціях, серед яких: Міжнародна наукова конференція «Традиції та інновації в науці та освіті XXI століття» (Одеса, 2010 р.), Міжнародна наукова конференція студентів та аспірантів «VIII Харківські Студентські філософські читання» (Харків, 2011 р.), Міжнародна міждисциплінарна науково-практична конференція «Сучасна сім'я: погляд молоді» (Одеса, 2011 р.).

Положення і висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях наукового семінару кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи знайшли своє відображення в 6 публікаціях, серед яких 4 статті опубліковані в спеціалізованих фахових виданнях з філософських наук, 2-х тезах доповідей на міжнародних конференціях. Всі роботи підготовлені самостійно.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи – 167 сторінок, з них 151 сторінки займає основна частина, 14 список використаних джерел, який містить 143 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкривається наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, вказується їх апробація, структура та обсяг дисертаційного дослідження.

У **першому розділі «Теоретичні основи філософського дослідження національного менталітету»** представлені основні сучасні підходи до аналізу поняття «національний менталітет» в соціально-філософському знанні,

розкривається розуміння національного менталітету як соціокультурного феномену.

У першому підрозділі *«Національний менталітет у дискурсі соціально-філософської думки»* зазначається, що значну увагу дослідженню національних особливостей мислення і поведінки людей приділяли ще з давніх часів. В античності й середньовіччі вивчення етноментальних відмінностей носить переважно описовий характер. Геродот, Тацит, Полібій, Гай Светоній Транквілл залишили яскраві замальовки соціально-політичної організації персів, скіфів, германців, галлів, римлян, інших етносів і племен, а також їх поведінки в різних ситуаціях.

Відзначено, що науковий підхід до вивчення національного менталітету починає простежуватися лише в Новий час, що є реакцією на процес освіти європейських націй в епоху капіталізму. Відмінності в менталітеті народів стають об'єктом спеціального аналізу з боку філософів. Французький просвітитель Ш. Монтеск'є вводить в обіг поняття «дух народу», вирішуючи питання про його обумовленість з позиції географічного детермінізму. К. Гельвецій вирішальне значення надає формам правління, а Д. Юм важливу роль у формуванні народного характеру відводить прагненню людей до об'єднання в соціальні групи відповідно до потреб економіки, оборони та управління.

У середині XVIII століття в європейській історії народи починають трактуватися як свого роду колективні особистості, наділені індивідуальними «характерами» (Д. Віко, Ш. Монтеск'є, І. Гердер та ін.) У подальшому Г. Гегель розвиває вчення про «дух народу», що розуміється як зверх задана форма ставлення до світу і відповідна цьому програма його історичної самореалізації.

Поняття «національний менталітет» західного походження і вперше зустрічається в працях Р. Емерсона. Однак вперше було започатковано термін «національний менталітет» в 20-ті роки XX століття у франкомовній гуманітаристиці. Ж. Лефевр ввів у якості пояснювального засобу уявлення про «колективну ментальність», тому що вбачав необхідність розгляду психології мас, поведінку яких, особливо в кризову епоху, не можна було пояснити без урахування структури колективної ментальності.

Проблема переходу від національних відмінностей до їх власне психологічної інтерпретації була виявлена в другій половині XIX століття М. Лацарусом і Х. Штейнталем, які сформулювали концепцію нового напрямку в науці – психологію народів. Їх роботи спрямовані на аналіз генези та складових елементів народного духу. Важливим етапом у розробці проблеми стали праці Е. Фрома (зокрема «Втеча від свободи»), який ввів у науковий обіг поняття «соціальний характер», яке за своєю сутністю є конструкцією національного менталітету. Проблемі менталітету приділяли велику увагу К. Юнг та Г. Лебон, які досліджували сферу несвідомого і розробили важливе для розуміння національного менталітету вчення про індивідуальність.

Історичні події XX століття стимулювали науковий інтерес до вивчення особливостей національного менталітету, які проявляються не лише в наукових дослідженнях, а й у дискусіях, що направляють рух самого громадського життя. Осмислення революційних подій і процесів становлення радянського ладу дозволили таким мислителям, як Н. А. Бердяєв, Б. П. Вишеславцев, І. А. Ільїн, І. Л. Солоневич, П. А. Сорокін та ін., зробити в своїх працях ряд глибоких висновків про національний менталітет.

У вітчизняній науковій думці спеціальне вивчення національного менталітету як об'єкта соціально-філософського осмислення не отримало такого широкого розповсюдження, як за кордоном. З цього, однак, не випливає, що вітчизняні вчені індиферентні й до саме цієї проблематики, і до тенденцій світової науки, що з нею пов'язані.

Українські вчені в своїх працях розглядали проблему ментальності під різними кутами зору: Т. Шевченко, Л. Українка, І. Франко осмислювали національний менталітет засобами художньої творчості; Г. Сковорода, П. Юркевич розглядали менталітет як вияв «божественної» сутності людини, кордоцентризму та софійності.

Найближче до вивчення національного менталітету та його аксіологічних особливостей підійшла група представників української діаспори. Аналіз суттєвих ментальних рис української нації, питання співвідношення свідомого і несвідомого, чинники формування українського національного менталітету

представлені в роботах А. Кульчицького, Ю. Липи, Е. Онацького, Д. Чижевського, М. Шлемкевича, Б. Цимбалістого, В. Яніва та ін.

Серед сучасних дослідників українського менталітету і українського національного характеру необхідно назвати, перш за все, М. Поповича, П. Гнатенко, О. Донченко, В. Храмову. Сучасні українські вчені В. Андрущенко, В. Арбеніна, В. Бебик, А. Бичко, І. Бичко, Н. Вяткіна, В. Горський, Р. Додонов, Б. Евтух, Є. Головаха, С. Кримський, А. Кавалеров, О. Лісеєнко, О. Майборода, М. Мищенко, Л. Нагорна, В. Омелянчик, Т. Поплавська, Ю. Писаренко, О. Стівпец, Т. Рудніцка, С. Степаненко, В. Храмова, М. Шульга та ін. проводять дослідження національного менталітету в його філософських, соціальних, економічних, політичних аспектах.

У другому підрозділі *«Експлікація поняття «національний менталітет» в сучасній соціальній філософії»* проаналізовані сучасні підходи до визначення змістовних характеристик поняття «національний менталітет» в соціально-філософському дискурсі.

Підкреслено, що поняття «національний менталітет» дуже об'ємне і за своїм змістом суттєво насичене. Його часте вживання в соціальній філософії є завершенням досить довгого шляху, протягом якого поняття «національний менталітет» придбало такий зміст, що відображає певний спосіб мислення, загальний духовний настрій народу сприймати світ належним чином і відповідно до цього діяти в ньому.

На основі аналізу методологічних підходів до визначення сутності поняття «національний менталітет» таких учених, як М. Поповича, А. Гуревича, Г. Усенко та ін. в дисертації пропонується таке визначення поняття «національний менталітет». На думку автора, національний менталітет – це сукупність історично сформованих установок і рис характеру народу, цінностей, стереотипів і архетипів, які мають специфіку поведінкового прояву. Звідси національний менталітет є досить сталим, загальнорозповсюджений в тій чи іншій групі людей особливий спосіб мислення (узагальнення уявлення) щодо певних елементів соціальної реальності. Він свідчить про специфічні риси соціалізації індивіда, його автономність та самобутність розвитку, суверенність його як суб'єкта соціального життя. Національний менталітет проявляється як

сукупність внутрішніх настанов, нахилів народу щодо характеру їх діяльності, мислення, відчуття та сприйняття світу саме тільки йому притаманним чином. Національний менталітет має конкретно-історичний характер, відповідає певним періодам розвитку суспільства, визначає стереотипні уявлення до навколишнього світу та забезпечує можливість адаптації до нього людини.

У другому розділі **«Методологічні підходи до дослідження національного менталітету як предмета соціальної філософії»** представлені основні методи дослідження сутності феномену національного менталітету, визначаються структура та функції національного менталітету як соціокультурного феномену, визначені підходи до вивчення національного менталітету як способу національної ідентифікації.

У першому підрозділі *«Структурно-функціональний аналіз сутності національного менталітету»* проаналізовано національний менталітет як складний, багаторівневий соціокультурний феномен, який має сукупність різних компонентів і виконує важливі функції в суспільстві.

В роботі аналізуються сучасні методологічні підходи до змістовного визначення структури національного менталітету (О. Усенко, Т. Поплавська та ін.). Структура національного менталітету включає в себе різні компоненти, однак універсальне значення в структурі національного менталітету мають, принаймні, п'ять основних компонентів. Це – «архетипічний» компонент менталітету – система архетипів; когнітивний компонент – образ світу і способи мислення колективного суб'єкта; ціннісно-смісловий компонент – система цінностей, ціннісних орієнтацій, ідеалів, значень, норм; емоційний компонент – оцінки, настрої, емоції, почуття; поведінковий компонент – мотиви і стереотипи поведінки. Відзначено, що кожен з цих компонентів має несвідомий і свідомий рівні, феномен національного менталітету може мати стійкі та нестійкі структурні стани.

Будучи духовним продуктом об'єктивних процесів, особливого роду людської практики, національний менталітет має найактивніший вплив на життя суспільства, виступаючи в якості важливого регулятора форм поведінки людей, у тому числі за допомогою механізмів громадської думки, суспільного настрою. Однією з найважливіших функцій національного менталітету є

трансляюча, тому що вона виступає засобом збереження і передачі людського досвіду. В ході історії були вироблені спеціальні механізми трансляції національного менталітету як певної цілісної системи від одного покоління до іншого. Такі механізми реалізовувалися як на вербальному, так і на невербальному рівнях в різних сферах життєдіяльності, серед яких традиції, ритуали, мистецтво, література, сім'я, школа.

Разом з тим, структурні елементи національного менталітету дозволяють зрозуміти своєрідність сприймання та оцінки соціальними групами того чи іншого суспільного явища або процесу. У ньому відображено як раціональне, ціннісне, так і чуттєве, підсвідоме, ставлення людей до певних елементів соціальної реальності. Саме тому національний менталітет виконує ціннісно-орієнтаційну функцію. Він відображає певний спосіб мислення, загальну духовну налаштованість людини та групи на відповідні ціннісно-нормативні орієнтації і, відповідно до цього, схильність мислити, відчувати, сприймати світ належним чином. Він же розкриває закономірності й способи соціальної поведінки людей, продиктовані їх розумовими та емоційними установками. У цьому сенсі національний менталітет виконує регулятивну функцію.

Будучи формою вираження групової свідомості, національний менталітет відіграє важливу роль у забезпеченні єдності й цілісності відповідної соціальної групи у зв'язку з усталеними в ній загальними підходами, цінностями, нормами поведінки. Національний менталітет формує у людей почуття приналежності до певного народу і в цьому плані він забезпечує цілісність спільнот, суспільства і виконує інтеграційну функцію.

Будучи засобом соціального впливу, національний менталітет, формуючись в залежності від традицій, культури, соціальних структур і всього середовища проживання людини, в свою чергу, сам їх формує, виступаючи як такий, що породжує національну свідомість та самосвідомість і забезпечує освоєння і перетворення світу, тобто виконує адаптаційну функцію.

Конструктивна функція виявляється у визначенні простору прояву національного менталітету, модусів його існування і розвитку. Це виражається у формуванні певних стереотипів поведінки, створення системи ціннісних і соціальних переваг, існування типів орієнтацій свідомості людей та їх груп.

Національний менталітет займає порівняно невелику частину обсягу масової свідомості, але надзвичайно важливий у змістовному усвідомленні свого природного та соціального оточення.

У другому підрозділі *«Особливості соціокультурного підходу до вивчення національного менталітету як способу національної ідентифікації народу»* національний менталітет розглянутий як форма прояву національної ідентифікації народу.

Національний менталітет та національна ідентичність за своєю природою є соціокультурними духовними феноменами і мають ціннісну природу. Виходячи із визначення національного менталітету як сукупності різних компонентів свідомого і несвідомого, то на змістовному рівні цей феномен буде пов'язаний з ідентифікацією, з цінностями, смислами і значеннями певного народу. Оскільки у феномені національного менталітету відображаються соціально-психологічні й духовні (соціокультурні) стани суб'єкта історії (народу, нації), який складається в результаті історично тривалого і досить стійкого впливу природно-географічних, етнічних, соціально-економічних і культурних умов його проживання і виявляється в різних видах діяльності, то в різні історичні епохи, в різних регіонах, в яких переважають якісь фактори – релігійні, громадські, господарські – саме вони і будуть задавати форму національного менталітету й особливості національної ідентифікації народу.

Ідентифікація-відчуження є універсальним механізмом життєдіяльності культурних артефактів. Саме завдяки цьому універсальному механізму людина не втрачає своєї автентичності й не втрачає зв'язок з іншими. Саме механізм відчуження дозволяє людині рефлексувати свій досвід і не зливатися з ним, не бути його додатком, а механізм ідентифікації дозволяє особистості занурюватися у світ культури, транслювати знання, сенс, цінності іншим поколінням.

Третій розділ «Національний менталітет як детермінанта трансформаційних змін» присвячено філософському осмисленню взаємозв'язку таких феноменів, як національний менталітет та національна ідентичність, дослідженню формування українського національного

менталітету й особливостей його функціонування в трансформаційному українському суспільстві.

У першому підрозділі *«Основні чинники та передумови формування та зміни українського національного менталітету»* показано, що, оскільки менталітет українців формувався протягом усього часу існування їх як нації, то, враховуючи історичні, расові, географічні, культуроморфні та інші особливості національного менталітету, можна встановити «генетичне пояснення» специфіки світосприйняття і поведінки населення сучасної України.

Аналіз формування українського національного менталітету дозволив виділити шість основних груп чинників, з якими безпосередньо пов'язана специфіка формування національного менталітету. Ці фактори носять історичний характер і є визначальними ланками у формуванні національного менталітету: расові (або соматопсихічні), географічні, історичні, соціально-психічні (громадські), культуроморфні, релігійні.

У другому підрозділі *«Особливості функціонування національного менталітету в умовах трансформації сучасного українського суспільства»* проаналізовано особливості прояву національного менталітету в трансформаційному українському суспільстві. Відзначено, що ринкові й демократичні реформи в Україні, безсумнівно, впливають на закладені в структурі національного менталітету базові уявлення, однак традиційні стереотипи, моделі мислення і поведінки населення України практично залишаються незмінними. Як свідчать результати соціологічних досліджень, в ядрі «ціннісної ментальності» населення України знаходяться традиційні цінності. Цінності, які є, насамперед, постматеріальними (мати високе становище в суспільстві, знати кілька мов, бути знаменитим та ін.) мають другорядний характер, тобто в даний час знаходяться на периферії «ціннісної ментальності».

Обґрунтовано, що фактором функціонування національного менталітету населення України є національна ідея. В даний час іде пошук загальноукраїнської національної ідеї. Відзначено, що саме національна ідея має виконати функцію національної інтеграції та національної ідентифікації. Вона дозволить багатонаціональному українському суспільству усвідомити

свою ідейно-політичну і духовну єдність, сприятиме національній і громадянській згоді, віротерпимості, відновленню почуття впевненості в завтрашньому дні.

У **висновках** дисертаційного дослідження надано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, зміст якого полягає в розкритті сутнісних характеристик національного менталітету і особливостей його функціонування в умовах трансформації сучасного українського суспільства.

Проведене дослідження надало можливість в узагальнено-теоретичній формі зробити наступні висновки:

1. Поняття «національний менталітет» багате як в онтологічному, так і в гносеологічному сенсі та відбиває певний образ мислення, загальну духовну настроєність народу сприймати світ певним чином і діяти в ньому. В цілому менталітет є історично обумовленим способом мислення, глибинним джерелом і рівнем колективної свідомості, що включає і несвідоме. Проте, безперечним є той факт, що окремі (приватні або універсально-атрибутивні) прояви менталітету мають свою специфіку. Власне, це і є те, що може бути визначено терміном «національний менталітет».

2. Здійснений аналіз проблеми національного менталітету дозволив представити його як своєрідний внутрішній код українського суспільства, який забезпечує послідовність історичного розвитку України і багато в чому програмує специфіку її долі та культури.

3. Національний менталітет при дослідженні його структури був визначений як цілісний, інтегральний, синкретичний духовний феномен. Унікальність національного менталітету полягає не стільки в його поелементній сутності, скільки в специфічному поєднанні елементів і їх значущості для громадян країни. Структура національного менталітету включає в себе дуже багато різних елементів і пластів, проте, універсальне, атрибутивне значення мають, принаймні, п'ять основних визначальних компонентів: архетипічний, когнітивний, ціннісно-смісловий, емоційний, поведінковий.

4. Національний менталітет є феноменом соціокультурного розвитку народу і на різних етапах розвитку суспільства виявляється в особливостях його

національної ідентифікації. Відмічено, що національний менталітет і національна ідентичність у своїй сутності є переважно соціокультурними духовними феноменами і мають ціннісну природу.

5. Розгляд національного менталітету як детермінанти трансформаційних змін дозволяє стверджувати, що створення громадянського суспільства і демократичної політичної системи в українському суспільстві вимагає не лише істотних інституційних перетворень, але й істотних змін в національному менталітеті. Як свідчить світовий досвід реформування суспільства, ця проблема є вельми складною, адже доля початих трансформацій багато в чому залежатиме від якісних змін в національному менталітеті.

6. В умовах поліетнічності населення України знання особливостей менталітету може допомогти не лише при розробці політичних, економічних, соціальних та інших програм трансформації суспільства, але також і при прогнозуванні поведінки національних спільнот в конкретних соціально-економічних і політичних ситуаціях.

7. Ринкові й демократичні реформи в Україні, безсумнівно, впливають на закладені в структурі українського національного менталітету базові уявлення, проте традиційні стереотипи, моделі мислення і поведінки населення України практично залишаються незмінними.

8. Для успішного реформування всіх сфер життєдіяльності сучасного українського суспільства важливо сформулювати стратегію розвитку країни, яка передбачала б реалізацію перетворень у руслі сучасних глобальних процесів, і в той же час враховувала національний менталітет, ідентичність, національні традиції населення.

Список опублікованих наукових праць за темою дисертації

1. Хоанг Тхи Кук Национальный менталитет: социально-философский аспект исследования / Хоанг Тхи Кук // Перспективи. — 2010. — 2 (46). — С. 166-170.

2. Хоанг Тхи Кук Национальный менталитет и духовные ценности украинского народа / Хоанг Тхи Кук // Наукове пізнання: методологія та технологія. — 2011. — 1 (26). — С. 48-53.

3. Хоанг Тхи Кук Национальный менталитет как социально-культурный феномен / Хоанг Тхи Кук // Перспективи: соціально-політичний журнал. — 2011. — 1 (48). — С. 88-96.

4. Хоанг Тхи Кук Национальный менталитет как детерминанта трансформационных изменений: социально-философский аспект / Хоанг Тхи Кук // Наукове пізнання: методологія та технологія. — 2011. — 2(27) — С. 182-186.

5. Хоанг Тхи Кук Ментальность личности и национальный менталитет: философско-категориальное соотношение / Хоанг Тхи Кук // Наукове пізнання: методологія та технологія. — Матеріали міжнародної конференції «Традиції та інновації в науці та освіті» 30 вересня – 1 жовтня 2010 р., Одеса. — С. 117-119.

6. Хоанг Тхи Кук Особенности смыслового наполнения понятия «национальный менталитет» в социально-философском знании / Хоанг Тхи Кук // Матеріали всеукраїнської конференції «VIII Харківські студентські філософські читання» 15-16 апреля 2011 р., Харків. — С. 182-186.

АНОТАЦІЯ

Хоанг Тхи Кук Національний менталітет в умовах трансформації сучасного українського суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», – Одеса, 2012.

Дисертація присвячена дослідженню сутнісних та структурно-функціональних характеристик національного менталітету в умовах трансформації сучасного українського суспільства.

У роботі проаналізовані сучасні підходи до аналізу поняття «національний менталітет» в соціально-філософському знанні. Національний менталітет в роботі представлений як категорія соціально-філософського знання, що пов'язане з іманентною етнокультурною цілісністю, котра вміщує сукупність історично сформованих установок і рис характеру народу, цінностей, стереотипів і архетипів, які мають специфіку поведінкового прояву.

На підставі структурно-компонентного аналізу виділені основні компоненти національного менталітету. Обґрунтовано, що в структурі національного менталітету універсальне значення мають п'ять основних компонентів: архетипічний, когнітивний, ціннісно-смісловий, емоційний, поведінковий. Виділені такі функції національного менталітету, як транслююча, ціннісно-орієнтаційна, регулятивна, інтеграційної, адаптаційна, конструктивна. Розкриті особливості прояву національного менталітету в умовах трансформації сучасного українського суспільства.

Ключові слова: менталітет, національний менталітет, національний характер, національна ідентифікація, ціннісна сутність менталітету, трансформація суспільства.

АННОТАЦИЯ

Хоанг Тхи Кук Национальный менталитет в условиях трансформации современного украинского общества. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», – Одесса, 2012.

Диссертация посвящена исследованию сущностных и структурно-функциональных характеристик национального менталитета в процессе трансформации современного украинского общества. Для осмысления глубинных изменений, которые происходят в культурной системе современного украинского общества, для успешного реформирования всех сфер его жизнедеятельности, необходимо знание менталитета народа, его духовных, культурных, психологических особенностей, в соответствии с которыми и следует разрабатывать стратегии социально-экономического и социально-политического развития страны.

В работе проанализированы современные подходы к определению понятия «национальный менталитет» в современной социальной философии, которые позволяют раскрыть сложность и многогранность данного понятия. Национальный менталитет в работе представлен как категория социально-

философского знания, которая отражает имманентную этнокультурную целостность, включающую совокупность исторически сформированных установок и черт характера народа, ценностей, стереотипов и архетипов, которые имеют специфику поведенческого проявления.

Конструктивному исследованию данной проблемы способствовало выделение на основе структурно-компонентного анализа основных структурных элементов национального менталитета. Обосновано, что структура национального менталитета включает в себя различные компоненты и пласты, однако, универсальное значение в структуре национального менталитета имеют, по крайней мере, пять основных компонентов. Это – «архетипичный» компонент менталитета – система архетипов; когнитивный компонент – образ мира и способы мышления коллективного субъекта; ценностно-смысловой компонент – система ценностей, ценностных ориентаций, идеалов, значений, норм; эмоциональный компонент – оценки, настроения, эмоции, чувства; поведенческий компонент – мотивы и стереотипы поведения. Отмечено, что каждый из этих компонентов имеет бессознательный и сознательный уровни, и феномен национального менталитета обладает устойчивыми и неустойчивыми структурными состояниями. Подчёркивается, что в структуре национального менталитета центральное положение среди различных элементов занимают ценности и ценностные представления, которые являются основными социальными характеристиками индивида, его социальной системы координат. В тоже время, национальный менталитет – это сложнейший, многослойный и многомерный социокультурный феномен, в котором присутствуют как общераспространенные ценностные стереотипы, принятые не рефлексивно, так и ценностные представления, «верифицированные» личным опытом, собственные ценностные суждения.

Выделены такие основные функции национального менталитета, как транслирующая, которая выступает средством хранения и передачи человеческого опыта; ценностно-ориентационная, которая отражает определенный образ мышления, общую духовную настроенность человека, группы на соответствующие ценностно-нормативные ориентации и соответственно этому предрасположенность мыслить, чувствовать,

воспринимать мир определенным образом; регулятивную, которая раскрывает закономерности и способы социального поведения людей, продиктованные их мыслительными и эмоциональными установками; функцию интеграции, которая выражается в формировании у людей чувства принадлежности к определенной группе, народу, нации, религии и т.д.; адаптационную, которая обеспечивает освоение и преобразование мира; Конструктивная функция, которая выполняет задачу определения пространства проявления национального менталитета, модусы его существования и развития.

В диссертации проанализированы особенности проявления национального менталитета в условиях трансформации современного украинского общества. Отмечено, что рыночные и демократические реформы в Украине, несомненно, влияют на заложенные в структуре национального менталитета базовые представления, однако традиционные стереотипы, модели мышления и поведения населения Украины практически остаются неизменными. Как свидетельствуют результаты различных социологических исследований, в ядре «ценностной ментальности» населения Украины находятся традиционные ценности. Ценности, которые являются постматериальными (иметь престижное положение в обществе, знать несколько языков, быть знаменитым и др.), имеют второстепенный характер, то есть в настоящее время находятся на периферии «ценностной ментальности» населения Украины.

Сделан вывод о том, что успех трансформационных процессов в современном украинском обществе требует не только существенных институциональных преобразований, но и существенных перемен в национальном менталитете граждан.

Ключевые слова: менталитет, национальный менталитет, национальный характер, национальная идентификация, ценностная сущность менталитета, трансформация общества.

ANNOTATION

Hoang Thi Cuc National mentality in the conditions of transformation of the modern Ukrainian society. The manuscript.

Thesis for a candidate's degree in philosophical science, specialty 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. State institution 'The South Ukrainian National K.D.Ushinsky Pedagogical University'. – Odesa, 2012.

The dissertation is devoted to the study of essential and structural-functional characteristics of the national mentality in the process of transformation of the modern Ukrainian society. The work analyzes the current approaches to the analysis of the concept of "national mentality" in the modern social philosophy, which can reveal the complexity and versatility of this concept. National mentality is presented in the research as a category of social and philosophical knowledge, which reflects the immanent ethnic and cultural integrity, including a set of historically formed attitudes and character traits of the people, values, stereotypes and archetypes that have specific behavioral manifestations.

The selection of the main structural elements of the national mentality, on the basis of structural and component analysis, contributed to the constructive exploration of this problem. The following major functions of national mentality are selected: a transmitting, a value-oriented, a regulatory, a constructive, a function of integration, a function of adaptation.

In the dissertation, the peculiarities of national mentality are analyzed under conditions of transformation of modern Ukrainian society. It is noted that market and democratic reforms in Ukraine certainly affect the basic notions in the structure of national mentality, however, traditional stereotypes, patterns of thought and behavior of the population of Ukraine remain practically unchanged. There is a conclusion that the success of transformation processes in the modern Ukrainian society requires not only significant institutional transformations, but also significant changes in the national mentality of citizens.

Keywords: mentality, national mentality, national character, national identification, valued essence of mentality, transformation of society.

Оригінал-макет виготовлений видавцем Букаєв Вадим Вікторович
вул. Пантелеймонівська 32, м. Одеса, 65012.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02.03.2007 р.
Тел. 0949464393

Віддруковано з оригінал-макету
Підп. до друку 19.03.2012. Формат 60x90,16. Папір офсетний.
Гарн. «Times». Друк цифровий. Ум. друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим.

